

ANTROPOLOŠKI »ONTOLOŠKI OBRAT« V STRUKTURALISTIČNEM TRIKOTNIKU

Kratki znanstveni prispevek | 1.03

Datum prejema: 24. 9. 2017

Izvleček: V pričujočem komentarju je antropološki ontološki obrat opisan pretežno z zornega kota intelektualne genealogije, zato posveča teoretskim vidikom ontološkega obrata manj pozornosti. Avtor vidi v antropološkem ontološkem obratu dve glavni osi, ki ju vizualizira kot dve poševni pobočji trikotnika, katerega vrh predstavlja E. Viveiros de Castro, ki je osrednji protagonist obrata, spodnji levi kot P. Descola in spodnji desni kot »cambriška skupina«. Razumevanje ontološkega obrata samega se na obeh straneh močno razlikuje.

Ključne besede: »ontološki obrat«, perspektivizem, naturalizem, strukturalizem

Abstract: This comment on the so-called "ontological turn" in anthropology is focused on its intellectual genealogy. Two central theoretical axes, connected with two rather different theoretical traditions, can be discerned. These two axes are visualised as the two oblique sides (left and right) of the triangle with E. Viveiros de Castro, the key protagonist of the turn, occupying the apex of the triangle. The left and the right vertices are represented by the names of P. Descola and the so-called "Cambridge Group". The understanding of the ontological turn itself at the two vertices is very different.

Key Words: "ontological turn", perspectivism, naturalism, structuralism

Če se je filozofija, ki je dolgo časa imela monopol nad ontologijo, v prvi polovici 20. stoletja lahko ponašala z zasukom od ontologije (ki je dobivala vse bolj negativne konotacije) k epistemologiji (spoznavni teoriji), današnji »obrat« od epistemologije nazaj k ontologiji ne pomeni preproste vrnitve k ontologiji kot eni sami in edini, temveč največkrat predpostavlja pluralizem ali mnoštvo ontologij, ki poleg tega tudi niso več vse pod nadzorom filozofije. Eduardo Viveiros de Castro (v nadaljevanju EVC), ki ga bom v tem komentarju k *antropološkemu* »ontološkemu obratu« (v nadaljevanju: OO) obravnaval kot njegovega osrednjega protagonista, to vrnitev ontologije ali boljše ontologij razume kot učinek majanja ontoloških temeljev zahodne civilizacije zaradi krize imperialističnih, kolonialističnih, etnocidnih in ekocidnih »produkcijskih načinov« (Viveiros de Castro 2015: 3).

Vračanje ontologij(e), ki se najlepše kaže v vse pogostejši rabi te besede, je bilo v novejšem času (zvečine po letu 2000) prepoznano kot OO v več vedah (a spet ne v tolikem, kot bi morda kdo pomislil) in v filozofiji. Ena od teh ved je antropologija. Če bi si antropologi ogledali filozofski OO, filozofi pa antropološkega, bi morda oboji opažali predvsem, da njuna obrata nimata nujno veliko skupnega. Kar sicer ne pomeni, da vzporednice in skupne afinitete ponekod niso izrazite; OO s svojo zavrnitvijo kantovske ideje, da nam je svet dostopen edino skoz interpretativno shemo, precej spominja na spekulativni realizem in na Quentina Meillasoux. Toda OO v antropologiji se še zdaleč ne zvede na frontalno zavrnitev kantovskega konstruktivizma. Zato se ob komentiranju antropološkega OO najprej postavi vprašanje, kateri antropološki OO imamo sploh v mislih.

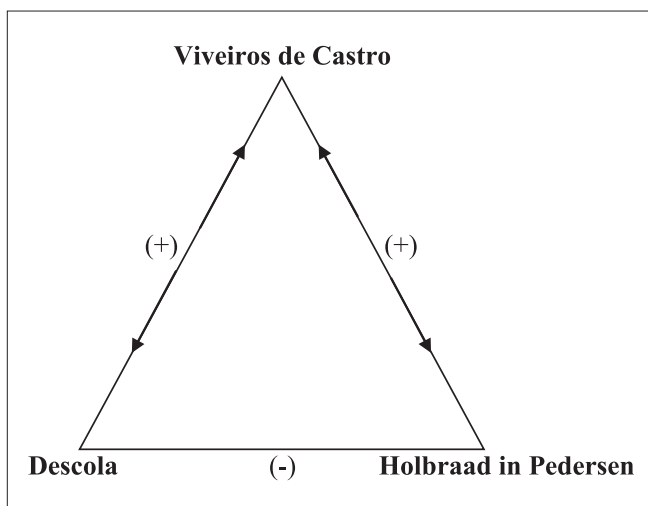
Martin Holbraad in Morten Axel Pedersen (2017), še dva izmed ključnih akterjev OO, recimo govorita o treh tokovih ali treh oseh antropološkega OO. Jaz bom raje govoril o dveh osnovnih oseh, pri čemer ti dve osi zaradi skopo odmerjenega prostora le v manjši meri definiram s teoretsko vsebino ali »naukom«, v večji pa z ozirom na genealogijo (geografijo) idej (oziroma intelektualno zgodovino in geografijo). Iz istega razloga bom lahko zgolj evociral politične implikacije in politične rabe OO, vključno z akademskimi politikami in strategijami kopičenja moči, vpliva in prestiža. V antropologiji se nam geografija idej in teorij seveda podvoji, saj moramo poleg intelektualnih središč, kjer se teoretski koncepti razvijajo in akumulirajo institucionalno moč za svoj pohod po svetu, imeti pred očmi tudi terene (kulturne regije), s katerimi so antropološke teorije in pristopi ne tako redko genealoško povezani.

V primeru antropološkega OO je njegova matična etnografska regija nesporno Amazonija, kjer so brazilski antropologi na čelu z EVC-jem znova postali pozorni na nekaj, kar so poimenovali perspektivizem (Viveiros de Castro 1996) in kar je v 90. letih postalo silno modno, tako da se je EVC pozneje nekoliko distanciral od njega in ponudil novo formulacijo, imenovano *multinaturalizem*. Dejstva, da je Amazonija etnografska domovina OO, ne morejo zanikati niti tisti, ki za začetnika OO (še pred EVC-jem) razglašajo Marilyn Strathern in Roya Wagnerja, oba specialisti za Papuo – Novo Gvinejo. (Londonsko-cambriški tabor, ki ga sestavljajo učenci Strathernove, sicer sploh nima privilegirane etnografske povezave z Melanezijo: Holbraadova etnografska lokacija je Kuba, Pedersen je delal v Mongoliji, Matei Candea celo na Korziki ...).

* Bojan Baskar, dr. socioloških znanosti, redni profesor, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana; bojan.baskar@ff.uni-lj.si.

EVC ni osrednji protagonist OO le kot eden vodilnih amazonistov in kot formulator teze o perspektivizmu in multi-naturalizmu, temveč tudi kot tisti člen v omrežju akterjev OO, ki ima najobsežnejši nabor stikov z drugimi akterji (teh sploh ni malo, če vzamemo v obzir, da ima Brazilija močno in vitalno antropologijo ter da v Amazoniji že več kot pol stoletja raziskuje veliko število brazilskih antropologov) in zato predstavlja ključno točko omrežja. Poleg tega ima tesne, intelektualno močno poglobljene stike z vodilnimi akterji obeh taborov oziroma tokov. Če en tok predstavlja učenci Marilyn Strathern (nekateri kritiki jim pravijo »cambriška klika«) in njihova že omenjena »prednika«, drugi tok zaznamuje ime še enega ključnega, najbrž največjega živečega amazonista, namreč Philippa Descolaja. Descola nima svoje šole in se tudi ne identificira z OO, kljub temu pa ga z njegovimi akterji, še posebej z EVC-jem, tesno povezujejo nekatera vprašanja, z njimi je v nenehnem dialogu. Ker ne stoji na čelu nobene šole, ne moremo zares govoriti o Descolajevem taboru ali toku, temveč predvsem zaznamuje avtonomno pozicijo, ki je ni mogoče zvesti na EVC-ja ali na »cambriške« antropologe mlajše generacije. (V nadaljevanju jih bom označeval z imenom duumvirata Holbraad in Pedersen oziroma H&P.) Leta 2009 se je Descolaju na tem položaju pridružil še Bruno Latour (ki je bil po drugi strani že dolgo prej velik EVC-jev navdih).

Kar sem najprej označil za dva tabora oziroma dva tokova, ki tečeta skozi EVC, lahko še ustrezneje ponazorimo s trikotnikom. En njegov kót zaznamuje ime EVC, drugega Descola in tretjega »cambriški« antropologi, pri čemer po dveh daljicah trikotnika poteka intenzivna intelektualna komunikacija, na daljici Descola–H&P pa je komunikacija bistveno bolj površinska, bolj vpljudnostna kakor vsebinska. Če EVC postavimo v vrh piramide, postane odsotna komunikacija na daljici Descola–H&P njen horizontalni temelj, daljici EVC–Descola in EVC–H&P pa dve pobočji, levo in desno. En glavni tok OO teče po levem, drugi po desnem pobočju (seveda pa teče v obeh smereh, ne le navzdol).



Takšno videnje OO je seveda vse prej kot splošno sprejeto, saj obstajajo različna pojmovanja OO, ki vrh tega med seboj pogosto tekmujejo. To zlasti velja za spodnji desni kót (desno pobočje), kjer Descolaja ne le da sploh ne prištevajo v OO, temveč ga skušajo tudi sicer odriniti čim dlje stran in čim bolj pomanjšati. Glede na to, da se Descola niti sam ne identificira s to oznako, je njegova izključitev vsaj na prvi pogled smiselna, vendar je stvar vseeno kompleksnejša. Pri tem mi je bilo v precejšnje zadovoljstvo, ko sem odkril, da ima Eduardo Kohn, še en amazonist, zelo podoben pogled na OO kot jaz. Kohn, ki se sam uvršča v *ontološko* antropologijo, razlikuje med OO v širšem in OO v ožjem pomenu: v širše pojmovani OO uvrsti več ali manj vso ontološko antropologijo, v strožje pojmovani OO pa zgolj tri antropologe, in sicer v tem vrstnem redu: Descola, EVC in Latour (Kohn 2015: 316). Tu je Descola, čeprav se ne identificira z oznako OO, uvrščen v ožjo skupino OO v strogem pomenu besede (ki ji sam pravim levo pobočje trikotnika), vrh tega pa je postavljen celo *pred* EVC.

Preden na kratko odgovorim, zakaj Descola dejansko sodi v središče in ne na obrobje OO, želim trikotniku najprej dodati še perspektivo »prednikov« vseh treh položajev (kotov), ki pomaga učinkovito in ekonomično osvetliti intelektualno genealogijo in teoretska ozadja.

Če smo že rekli, da združba H&P za svoje tri velike prednike priznava Wagnerja, Strathernovo in EVC, medtem ko EVC tudi sam vztrajno in vneto deli komplimente prvima dvema (ki sta le dobro desetletje starejša od njega), pa ima EVC še dva francosko govoreča prednika, ki sta hkrati prednika spodnjega levega kota trikotnika. Dokazov, da sta ta prednika, namreč Lévi-Strauss in Deleuze, za EVC-jevo misel precej bolj formativna od Wagnerja ali Strathernove, je veliko. O EVC-jevem globokem deleuzovstvu si lahko najhitreje ustvarimo vtis na samem začetku njegove knjige *Kanibalske metafizike*, ki je izšla v francoskem izvirniku in bila nato najprej prevedena v brazilsko portugalsščino (Viveiros de Castro 2009). EVC-jeva misel se je odločilno oblikovala z branjem Deleuzea.

To pa ne pomeni, da za EVC-ja poststrukturalista Lévi-Straussov strukturalizem ne more biti pomemben in formativen. EVC je v zadnjem času večkrat izrazil zadovoljstvo zaradi znova oživiljenega zanimanja za Lévi-Straussa in strukturalizem. EVC je avtentičen strukturalist, ki je v intelektualnem soočenju z omejitvami lévi-strausssovske antropologije našel pot v poststrukturalizmu. Mešanica deleuzovske in lévi-strausssovske formacije se kaže tudi v EVC-jevi politiki, v kateri je mogoče razbrati sledi tako lévi-strausssovskega eksotizma, esencializma in apolitične reverence »primitivnih« družb kakor deleuzovskega anarhizma množtev in nastrojenosti proti državi.

Nekateri brazilski amazonisti so odkrito zadovoljni, da je z mednarodnim uspehom OO tudi Amazonija končno postala antropološko relevantna regija, ki je k vеди »prispevala« pomembno antropološko teorijo. Tu spet vidimo

prav osupljivo nepoznavanje zgodovine lastne vede (ali pa morda zgolj posebno lokalno amnezijo?). Mar ni Amazonija (in širše staroselska Amerika) etnografska domovina strukturalizma? EVC pogosto zatrjuje, da je antropološki strukturalizem neločljivo povezan z amazonskimi tereni, kjer se je po njegovem tudi rodil (in kamor se je z OO kot novo transformacijo strukturalizma spet vrnil). S tem kajpada postavi na začetek Lévi-Straussa (ki se je spreobrnil v antropologa prav v Braziliji in se na prvo terensko odpravo odpravil proti Amazoniji), o katerem trdi, da njegovo mišljenje ogromno dolguje indijanski misli, ki ji je bil najprej izpostavljen v Braziliji, nato pa še nekaj let ob ekstenzivnem študiju amerikanistične etnografske literature v New Yorku. Strukturalizem, kot ga je razvil, EVC označuje tudi za »strukturalno transformacijo indijanske misli« oziroma kar za etnoantropologijo (pogovor v Parizu 2009; glej naslednji odstavek).

Anglofoni združbi iz spodnjega desnega kota je francoska plat EVC-ja bolj slabo poznana, ker gre tisto, kar EVC pove v portugalščini in francoščini (ki jo govori bolje kot angleščino), v glavnem mimo njih. EVC kot apeks lahko uspešno združuje obe stranici trikotnika tudi zaradi svoje večjezičnosti. Na levi stranici trikotnika se pogovarjajo v drugem jeziku in o drugih problemih kot na desni stranici. EVC, ko govori v Cambridgeu, poje hvalo Strathernovi in Wagnerju, pa tudi združbi H&P. V zgodovinski diskusiji, ki sta jo EVC in Descola imela januarja leta 2009 v Parizu, pa je EVC med drugim izjavil, da je OO »rezultat brazilsko-francoskega dialoga«. H&P v malo manj kot tri ure dolgem pogovoru nista bila omenjena niti enkrat.¹ EVC in Descola se pogovarjata, in se v svojih pogledih razhajata, v obzorju lepo vidnih skupnih intelektualnih tradicij, medtem ko so skupna intelektualna in teoretska ozadja, ki naj bi EVC prek Strathernove in Wagnerja povezovala s H&P, precej manj jasno razvidna, če sploh zares obstajajo. Med intelektualnimi tradicijami levega in desnega pobočja je dramatična asimetrija. Intelektualna tradicija na desni strani, označena z imenomoma dveh antropologov, ki ju zunaj vede komajda kdo pozna, je v najboljšem primeru še na začetni stopnji svojega razvoja.

Ta vpogled v EVC-jevo intelektualno genealogijo nas privede do zabavne ugotovitve, da je OO, če uporabim formulacijo njegovega protagonista, delo strukturalistične

pameti. To spoznanje lahko marsikateremu antropologu mlajše generacije (ki ravno ne slovi po poznavanju zgodovine lastne vede in ki so ji učitelji učinkovito vcepili v glavo, da je strukturalizem nekaj slabega) vsaj za hip vzame sapo.

Tu najdemo tudi odgovor, kaj je tisto, kar EVC-ja in Descolaja naredi za privilegirana sogovornika, in zakaj stoji Descola v središču OO (čeprav o njem sploh ne govori in se z njim še manj identificira). Descola nikakor ni deleuzovec, pač pa je skozi in skozi formiran z Lévi-Straussom, katerega pa je ustvarjalno presegel. Njegova tipologija štirih ontologij (animizma, naturalizma, totemizma in analogizma) (glej zlasti Descola 2005) je v osnovi geografska (saj te ontologije postavi na etnografski zemljevid), in zato za sodobni anglosaški okus »staromodna«, hkrati pa je tudi strukturalistična, ker je organizirana v pravokotnik, definiran z inverznimi relacijami. Animizem, ki ustreza EVC-jevemu perspektivizmu, je postavljen v inverzno razmerje z naturalizmom, medtem ko je EVC-jev perspektivizem (oziroma multinaturalizem) postavljen v nasprotje z zahodnjaškim multikulturalizmom oziroma zahodno znanostjo. EVC pozna in priznava le dve ontologiji, Descola pa štiri (in povrh dopušča, da obstaja še kakšna, ki jo je prezrl). Ob svojem deleuzovskem nagnjenju k multiplikaciji bitij je EVC presenetljivo restriktiven, tako rekoč skop pri štetju ontologij. Motiv za to je njegova želja, da bi amazonski multinaturalizem uporabil kot orožje, *machine de guerre*, proti naturalizmu zahodne znanosti (Taylor 2013: 202). Mar EVC ponuja novo različico velike dihotomije?² Tu smo v jedru OO. (Vendar le z vidika levega pobočja trikotnika.)

Če bi prostor dopuščal, bi bilo zanimivo podrobneje komentirati politiko desnega pobočja, še posebej v luči zadnje knjige H&P (Holbraad in Pedersen 2017), ki je v njuno skrajno abstraktno, zelo neetnografsko besedovanje o OO vnesla nov »obrat«, in sicer s tezo, da je OO »strogo metodološki predlog«. Občutek, da so EVC in H&P *strange bedfellows*, ni iz trte izvit: kaj naj bi namreč starega levičarja povezovalo s to globoko apolitično mladežjo iz šole Marilyn Strathern?³ Morda njegova želja, da bi vendarle imel svoje mednarodno vidne učence (in da bi mu peli hvalnice tudi v Cambridgeu)? Če iščem vsebinske razloge, najdem enega samega: oboji močno poudarjajo (in sicer zmeraj bolj), da je *treba domačine jemati resno*. Združba H&P v svoji apolitičnosti nima boljše ideje, kakor da v rafiniranju tega poglavitnega etičnega imperativa tekmuje

¹ Temu pogovoru je med poslušalci prisostvoval tudi Latour, ki se je vzhičen javil k besedi in nato v *Anthropology Today* objavil navdušeno poročilo o pogovoru. V njem je med drugim zapisal, da sta EVC in Descola s perspektivizmom postavila pod zgradbo zahodne filozofije mogočno bombo (Latour 2009: 2). Od tedaj se tudi Latourja šteje za predstavnika OO (levega pobočja, seveda). Latour je tako po eni strani EVC-jev »prednik« (EVC se je najprej navdušil nad njegovo knjigo *Nikoli nismo bili moderni* (Latour 1991) in od njega med drugim prevzel pojem simetrične antropologije), po drugi strani pa njegov zapozneli privrženec. – Pariški pogovor, naslovljen 'Perspektivizem et animisme: Débat avec Philippe Descola', je dostopen na Spletni vir 1.

² Matei Candea (2011) ponudi nekaj prepričljivih protiargumentov v tej smeri. Čeprav Candea na prvi pogled sodi v združbo H&P, je njegovo razumevanje EVC-jevega nauka precej bolj subtilno.

³ »Medtem ko Holbraadova osrediščenost na alteriteto kot metodo poganjanja konceptov v gibanje predstavlja najizrazitejšo 'apolitično' težnjo, je bil Viveiros de Castro zmeraj angažiran s staroselskimi političnimi voditelji in je zmeraj podpiral njihove boje proti brazilski državi« (Jensen 2016).

z EVC-jem in ga poskuša preseči. V odsotnosti političnega prizadevanja se »biti najboljši v jemanju domačinov resno« najbrž nujno sprevrne v metodološki ali etnografski fetišizem in moralistično vzvišenost (*I am holier than thou*, kot rečejo Angleži). Povsem na mestu je pripomba Jamesa Laidlaw (2017: 399), da bi imela avtorja knjige manj težav, če bi ob svoji dejanski odpovedi ontološkemu obratu dala knjigi kak drug naslov, npr. »refleksivni« ali »konceptualni« obrat. Laidlaw tudi diskretno nakaže, da je relacija EVC–H&P, se pravi desno pobočje trikotnika, v krizi. Nadaljnji razvoj te ljubezni bo še zabavno opazovati. EVC kot menedžer trikotnika, ki hkrati predstavlja jamstvo njegovega obstoja, je v težavnem položaju.

Literatura

CANDEA, Matei: Endo/Exo. *Common Knowledge* 17 (1), 2011, 146–150.

DESCOLA, Philippe: *Par-delà nature et culture*. Pariz: Gallimard, 2005.

HOLBRAAD Martin in Morten Axel Pedersen: *The Ontological Turn: An Anthropological Exposition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

JENSEN, Casper Bruun: New Ontologies? Reflections on Some Recent 'Turns' in STS, Anthropology and Philosophy. (Predavanje na Univerzi v Osaki, 24. 7. 2016.), Tipkopi 2016; <https://www.academia.edu/25710614/New_Ontologies_Reflections_on_Some_Recent_Turns_in_STS_Anthropology_and_Philosophy>

KOHN, Eduardo: Anthropology of Ontologies. *Annual Review of Anthropology* 44, 2015, 311–27.

LAIDLAW, James: Review Article: Holbraad, M. and M. A. Pedersen 2017. *The Ontological Turn: An Anthropological Exposition*. Cambridge: Cambridge University Press. 352 pp. Pb.: £22.99. ISBN: 9781107503946. *Social Anthropology/Anthropologie sociale*, 25 (3), 2017, 396–402.

LATOUR, Bruno: *Nous n'avons jamais été modernes: Essai d'anthropologie symétrique*. Pariz: La Découverte, 1991.

LATOUR, Bruno: Perspectivism: 'Type' or 'Bomb'? *Anthropology Today* 25 (2), 2009, 1–2.

TAYLOR, Anne-Christine: Distinguishing Ontologies. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 3 (1), 2013, 201–204; <https://www.haujournal.org/index.php/hau/article/view/hau3.1.017/734>.

VIVEIROS DE CASTRO, Eduardo: Cosmological Deixis and Amerindian Perspectivism. *The Journal of Royal Anthropological Institute* 4 (3), 1996, 469–488.

VIVEIROS DE CASTRO, Eduardo: *Métaphysiques cannibales: lignes d'anthropologie post-structurale*. Pariz: PUF, 2009.

VIVEIROS DE CASTRO, Eduardo: Who Is Afraid of the Ontological Wolf?: Some Comments on an Ongoing Anthropological Debate. *The Cambridge Journal of Anthropology* 33, 2015, 2–17.

Spletni vir

Spletni vir 1: Perspectivisme et animisme: Débat avec Philippe Descola; https://www.canal-u.tv/video/fmsh/perspectivisme_et_animisme_debat_avec_philippe_descola.30901.

“The Ontological Turn” of Anthropology as a Structuralist Triangle

If the anthropological “ontological turn” is considered from the perspective of its intellectual genealogy, two central theoretical axes can be discerned. These two axes are in good part independent from each other and have a rather limited dialogue with each other. They do however intersect in the person of Eduardo Viveiros de Castro (EVC), who is the key protagonist of the turn and has an intense communication along both axes. He is therefore represented as an apex of the triangle, while the two axes are visualised as the two sides (left and right) of the triangle. The left and the right vertices are represented by the names of Philippe Descola and the so-called “Cambridge Group” (dubbed Holbraad&Pedersen). While the intellectual dialogue running along the two oblique sides in both directions is intense, the dialogue between the two vertices along the horizontal side hardly goes beyond a polite conversation at conference meetings.

The intellectual conversation running along the left side (between EVC and Descola, but also Latour), also nicknamed “the Brazilian-French connection” by EVC, is embedded in theoretical traditions of French structuralism and poststructuralism (in particular Lévi-Strauss and Deleuze). It should be borne in mind that anthropological structuralism itself was a result of the Lévi-Straussian deep exposure to the Amazonian (and more generally Native American) “savage mind”. If Lévi-Strauss and Deleuze can be envisaged as the “ancestors” of the left side (with Latour paradoxically occupying the slot of the lesser ancestor of EVC and simultaneously the slot of his relatively tardy admirer), anthropologists Roy Wagner and Marilyn Strathern are the semi-official ancestors of the right slope (despite being only about ten years senior to EVC). An intellectual tradition marked by these two names, which are hardly known beyond the borders of anthropology, is at best in the very early stage of its making. In this regard the triangle is highly asymmetrical. Language—largely French and Portuguese on one side and English on the other side—is another agent making the dialogue even more difficult. The understanding of the ontological turn itself at the two vertices is rather differing.